

**ՆԵՐԱՌՄԱՆ ՍՏՈՐԱԴԱՍԱԿԱՆ ԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐԱԲԱՐԻ
ՆԱԽԱԴՐՈՒԹՅԱՄԵ ԵՎ ՆԱԽԴՐԱՎՈՐ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐՈՒՄ**

Բառակապակցության բաղադրիչների միջև առկա ստորադասական կապերը տարբեր բնույթի են լինում: Հիմնական տեսակներ են համարվում համաձայնությունը, խնդրառությունը, առդրությունը, ներառումը, իզաֆետը և ներմարմնավորումը: Հասկանալի է, որ բոլոր լեզուներին այս բոլոր տեսակները հատուկ չեն: Հնդեվրոպական լեզուներին հատուկ են համաձայնությունը, խնդրառությունը, առդրությունը, ներառումը և իզաֆետը¹:

Ներառումը, որպես ստորադասական կապակցության եղանակ, ունի հետևյալ յուրահատկությունը. առանցքային բաղադրիչին շարահյուսորեն հարաբերակցվող սպասարկու բառը կամ ածանցը գտնվում են բառակապակցության առաջին բաղադրիչի մոտ՝ այդպիսով մեկ ամբողջության մեջ միավորելով ինչպես պարզ, այնպես էլ բարդ (բազմաբաղադրիչ) բառակապակցությունները: Ներառման միջոցներն են դառնում նախդիրները, նախադրությունները, հոդերը, դերանունները, օժանդակ բայը, համաձայնության և խնդրառության ցուցիչները²:

Նման կապակցություններում լրացման և լրացյալի միջև կարող են լինել այլ անդամներ ևս, որոնք որոշակի կապերի մեջ են միմյանց նկատմամբ, ինչպես՝ խնդրառություն, առդրություն, հոլովառություն և այլն:

Դիտարկենք ներառման ստորադասական կապակցության դրսևորումները գրաբարի այնպիսի կառուցվածքներում, որոնց գերադաս անդամի դերով հանդես են գալիս նախդիրներն ու նախադրությունները, և փորձենք բացահայտել այդ կառույցների բնորոշ գծերը:

1. Թե՛ նախդրավոր, թե՛ նախադրությամբ կառույցներում ներառումը կարող է հանդես գալ զուգակցված ստորադասական կապակցության այլ եղանակներով:

Այսպես, *Առ երկայնանստի միով լերամբ* (Խոր., 33) կապակցության ներառման ցուցիչը առ նախդիրն է, որ հարում է խնդրին՝ լերամբ բառաձևին: Գերադաս և ստորադաս անդամների միջև ընկած բառերը (լրացման լրացումները՝ երկայնանստի, միով) ներառված են կապակցության մեջ: Նրանց կապակցության տեսակը (հոլովական) համաձայնությունն է. լերամբ բառաձևի պահանջով լրացումներն արտահայտվել են գործիական հոլովով և եզակի թվով: Նախդիրը (առ) և նրա խնդիրը (լերամբ) մեկ ամբողջության մեջ միավորում են ստորադասական բազմանդամ բառակապակցությունը:

Ի բնէ սկիզբն արասցուք պատմելոյ ձեզ վասն մեծի միոյ միայնոյ բարերարին (Ագաթ., 131):

Վասն նախադրության լրացումը՝ բարերարին, ստացել է նախադաս լրացումներ, որոնք նրա նկատմամբ ցուցաբերել են համաձայնություն. գերադաս անդամի (բարերարին) պահանջով դրանք ևս արտահայտվել են սեռական հոլովով և եզակի թվով՝ մեծի միոյ միայնոյ:

Դիտարկենք ներառման հարաբերություն զուգակցված առդրությամբ: Հմմտ. Որ և վասն առաւել յունասէր բարս ունելոյ՝ ի յոյն լեզու գաշխատութիւն իւր ժողովեաց (Խոր., 8): Վասն նախադրության խնդիրն է բարս ունելոյ հարադրությունը: Վերջինիս անվանական բաղադրիչը՝ բարս, ունի առաւել յունասէր բառակապակցական լրացումը՝ որոշչի պաշտոնով: Այդ կապակցությունը գերադաս անդամին (բարս) կապված է առդրությամբ: Կամ՝

Իբրև ճրագ մի ի մեծի տան ի մէջ ձեղուան և յատակի լուցեալ՝ առ ի զխաւարն և զստուերն գերկուց մեծացն անօթոց ի բաց ի միջոյ փարատելոյ (Եզն., 159):

¹ В. К о д у х о в, Введение в языкознание, М., 1979, стр. 272 – 275.

² Լ. խ ա չ ա տ Ր Յ Ա Ն, Լեզվաբանության ներածություն, էջ 231-232: О Լիւսնանովայի կազմած "Словарь лингвистических терминов": (М., 1969) աշխատության մեջ այդ երևույթը անվանվում է замыкание (էջ 115) կամ конструкция рамочная, անգլ. closed - in construction (էջ 205):

Այս նախադասության առ ի ... փարատելոյ կապակցության եզրային անդամների միջև եղած լրացումները ներառված են կառույցի մեջ՝ որպես փարատելոյ լրացման լրացումներ՝ խնդրառությամբ (զխաւարն և զստուերն), հոլովառությամբ (զերկոյց մեծացն անօրոց), առդրությամբ (ի բաց, ի միջոյ) :

2. Ներառում կապակցություն ստեղծող նախդիրները կարող են կրկնվել։ Օրինակ, գ նախդիրը հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցության դեպքում վերաբերում է հատկացյալին, թեև դրվում է հատկացուցչի վրա։ Սակայն երբ հատկացուցիչը հատկացյալը միջարկված են այլ լրացումներով, նախդիրը կրկնվում է՝ դրվելով թե հատկացուցչի, թե՛ հատկացյալի վրա։ Հմտ.

Ձի վասն միոյ քինու Ոչ է օրէն դիւցազանց *Ջայլոց դիւցազանց զարմից բառնալ զկենդանութիւն* (Խոր., 178):

Երբ նախադրության խնդիրն ունենում է հետադաս լրացումներ, այդ դեպքում նախդիրը կրկնվում է լրացումների մոտ՝ այդպիսով նրանց ներառելով բառակապակցության սահմանի մեջ։

Հմտ. Կաթոգի լինէին *զիրեանց քաջ զօրաւարէն, զփրկչէն իրեանց, զյաղթական, յանուանին զարգասութենէն* (Բուգ., 387):

3. Կապակցություն կազմելիս նախադրությունները կարող են պահանջել բազմակի խնդիրներ։ Հմտ.

Յաղագս քագատրելոյն Տիգրանայ և փոխելոյ յաշխարհիս մեծին Վրթանայ և փոխանորդելոյ զաթոռն սրբոյ Յուսկանն (Խոր., 269):

Ինչպես նկատելի է, յաղագս նախադրությունը պահանջել է բազմակի խնդիր-լրացումներ՝ թագատրելոյն, փոխելոյ, փոխանորդելոյ, որոնք իրենց լրացումների հետ ամբողջացնում են ներառման կապակցությունը։

4. Կառույցի ներսում լրացմանը հարող երկրորդական անդամը կարող է արտահայտվել նախդրավոր այլ կապակցությամբ։ Տվյալ դեպքում առկա է լինում կրկնակի կառույց՝ կրկնակի ներառման հարաբերությամբ։

Հմտ. Եւ վասն *առ ի Յունաց զրուցաբանսն զակնարկութիւն* մերոյ պիտոյիցս առնելոյ՝ բաւական է այսչափ (Խոր., 9):

Վասն նախադրության խնդիրն է առնելոյ. հետևաբար կառույցի եզրային անդամները ամբողջ կապակցությունը բնութագրում են ներառման ստորադասական հարաբերությամբ, մյուս կողմից՝ առ նախդիրը պահանջել է հայցականով լրացում, որ արտահայտված է գ նախդրով. առ ի Յունաց զրուցաբանսն զակնարկութիւն կառույցը ևս բնութագրվում է ներառման հարաբերությամբ։ Նմանօրինակ կառույցներում առկա է կրկնակի ներառում։

5. Նման կառույցներն ունեն շարահյուսական յուրահատկություններ.

ա) Նրանց խնդիրների լրացումները ընդարձակում են կապակցության սահմանները՝ այն դարձնելով բազմանդամ. դա պայմանավորված է լրացումների հետադաս շարահասությամբ։ Այսպես ի նախդիրը անորոշ դերբայի հետ կազմում է այնպիսի կապակցություն, որ կարող է ծավալվել երկրորդական անդամի (դերբայի) լրացումների հաշվին և դառնալ բազմաբաղադրիչ բառակապակցություն։ Նման կառույցները գրաբարի մակարդակում դիտվում են ոչ ստորոգումային դերբայական կապակցություններ։

Հմտ. Ի հաստատել *Տիտանեանն Բելալ զքագատրութիւն իւր առ ամենեսեան* առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց (Խոր., 34):

Նախդիրը և նրա խնդիրն են՝ ի հաստատել. մյուս լրացումները հարում են անորոշ դերբային կամ նրա լրացումներին։

Կամ՝ Յաղագս փոփոխման *նախարարացն Հայոց յիւրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտօն երկաքանչիւր թագատրացն* (Խոր., 311):

բ) Նախդրի կամ նախադրության խնդիրները կարող են ստանալ ստորոգումային կապակցությամբ օժտված կառույցներով լրացումներ, այլ կերպ ասած՝ լրացումները կարող են արտահայտվել երկրորդական նախադասություններով։

Այդպիսի կառույցները լինում են երկու տեսակ. մի դեպքում նախադրության խնդիրը առկա է, մյուս դեպքում՝ ոչ։ Հմտ.

Յաղագս Շամիրամայ, թէ է՛ր աղագաւ կոտորեաց գորդիս իւր (Խոր., I, ԺԷ):

Յաղագս թե հաւաստի նախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի Հնդիկս (Խոր., 56):

Պայմանավորված յաղագս նախադրության ուժեղ խնդրառությամբ՝ իբրև նախադրության լրացումներ կարող են հանդես գալ մեկից ավելի լրացական նախադասություններ: Հմմտ.

Յաղագս թե որպէս յետ բազում շփոթի պատերազմաց ընդ Ներսէի արքային Պարսից, թե որպէս թագաւորեցոյց զԱրշակ որդի Տիրամայ (Բուզ., 51):

զ) Ներառման ստորադասական կապակցությունը կարող է ընդգրկել բազմաբաղադրիչ կառուցվածքներ: Նման դեպքերում նախադրության խնդրին լրացնում են մեկից ավելի երկրորդական նախադասություններ, որոնք կարող են արտահայտել թե՛ համադասական, թե՛ ստորադասական հարաբերություններ:

Կամ (զիա՞րդ պաշտիցենք) զերկիր, որ հանապազ բրենք, և ցանկ կոխենք և գաղբ զմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք (Եզն., 14):

Նախադրության լրացումները կարող են արտահայտել ենթաստորադասական հարաբերություն:

Հմմտ. Յաղագս անօրէնութեան թագաւորին Արշակայ, թե որպէս նսպան զորդի եղբոր իւրոյ, որում անուն Գնել (Բուզ., 98):

դ) Հաճախ նախդրի լրացմանը վերաբերող երկրորդական նախադասությունների միջավայրում կարող է կրկնակի ներառման հարաբերություն դրսևորվել:

Հմմտ. Զիա՞րդ պաշտիցենք զարեգակն, որ մերթ կոչի իբրև զծառայ առ ի սպասն, յոր կարգեցան՝ հասանելոյ... (Եզն., 14):

Այստեղ զարեգակն նախդրավոր կառույցն ունի մեկից ավելի լրացումներ՝ արտահայտված երկրորդական նախադասություններով, ընդ որում այդ նախադասություններից մեկում առկա է առ ի սպասն նախդրավոր կապակցությունը, որին լրացնում է մեկ այլ նախադասություն՝ յոր կարգեցաւ: Հասկանալի է, որ առ նախդիրը ներառման կապակցության մեջ է պահում նաև յոր կարգեցաւ նախադասությունը: Իսկ ընդհանրապես բոլոր երկրորդական նախադասությունները ենթարկվում են զ (զ+արեգակն) նախդրի խնդրառությանը և ամբողջացնում են ներառման ստորադասական կապակցությունը:

Անշուշտ, գրաբարի մատենագրության շրջանակներում նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցներում ներառման կապակցության ուսումնասիրությունը քերականական այլ օրինաչափություններ կարող է վեր հանել, սակայն քննված լեզվական նյութն էլ բավական է գաղափար կազմելու խնդրո առարկա կապակցության յուրահատկությունների վերաբերյալ:

Երևույթի համակողմանի քննությունը (դասական և հետդասական ենթափուլերում) կարող է ամբողջացնել գրաբարի ստորադասական կապակցությունների գիտական նկարագրությունը ընդհանրապես:

ЗАМЫКАНИЕ - КАК ВИД ПОДЧИНИТЕЛЬНОЙ СВЯЗИ В ПРЕДЛОЖНЫХ КОНСТРУКЦИЯХ ДРЕВНЕАРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

___ Резюме ___

___ А. Хачатрян ___

Замыкание как вид подчинительной связи состоит в том, что предлог (или другие служебные слова) семантически относясь к стержневому слову, ставится при первом слове словосочетания, объединяя тем самым в единое целое как простые, так и сложные словосочетания.

Средствами замыкания в древнеармянском языке выступают предлоги, местоимения, вспомогательные глаголы, показатели согласования, управления и т.д..

В данной статье рассматривалась роль предлогов (առ, ըստ, ընդ, գ, ի, ց) для выражения замыкания как вида подчинительной связи в предложных конструкциях древнеармянского языка.